

DADES HISTÒRIQUES DE L'ODONTOLOGIA RELACIONADES AMB LES ILLES BALEARS

Josep Maria USTRELL i TORRENT

Resum

L'Odontologia va accedir a l'ensenyament universitari tot just despertat el passat segle, però fins arribar aquí hi ha tot un procés que s'inicia a l'últim quart del segle XIX, en el qual intervenen un grup de ments preclares que saben orientar els professionals de l'època. Aquests parteixen de la titulació de Cirurgia Dentista (1875) que els ofereix una formació estructurada i una titulació pròpies però a la qual manca el segell de la Universitat.

El seu reconeixement s'obté el 21 de març de 1901 i en el procés hi escriví el seu nom el mallorquí Domingo Casanovas i Sancho, personatge actiu i influent que treballà al costat del sabadellenc Pere Carol i Martí, membre que serà de la comissió definitiva per a la reforma dels estudis del Cirurgia Dentista.

Les Illes Balears apareixen freqüentment en el relat de la nostra història, ja sigui pels professionals forans que hi han tingut alguna relació o per aquells que des del seu lloc han fet alguna aportació, com el mallorquí Damià Carbó o el menorquí Miquel Vivó i Bonet.

Les dades antigues o més modernes i les aportacions dels autors forans o de les Illes configuren un espai propi dins de la història de l'Odontologia en el nostre país que ara fa un any celebra el centenari de la titulació universitària d'Odontòleg.

Hem de recordar que en el moment que s'inicia la narració, a finals del segle XIX, els dentistes pretenien sortir del pou en què estaven des que s'havia creat el títol de Cirurgia Dentista, l'any 1875, i que degenerà en l'exercici de persones que no sabien quasi llegir ni escriure, és a dir, s'havia tornat a l'empirisme de segles anteriors.

ASPECTES SOCIALS

Influència dels congressos d'odontologia

Els dentistes espanyols són convidats, per primera vegada, al *IX Congreso Internacional de Higiene y Demografía*, que se celebrà a Madrid l'abril de 1898. Amb aquesta participació s'aconsegueixen noves i millors relacions amb els metges i la unió per al progrés odontològic.

El de Barcelona de 1899, que era el primer congrés nacional purament dental, va ser organitzat pel Cercle Odontològic de Catalunya, i va actuar de president Joan Xifrà i de secretari Ramon Pons. A la darrera sessió es va decidir nomenar una comissió especial, per dur a terme la reforma de la carrera, que va estar formada per: Florestán Aguilar de Madrid, autor d'un projecte presentat al govern; Joan Xifrà de Barcelona, president del Cercle Odontològic de Catalunya; Ramón Portuondo de Madrid, president de la Sociedad Odontológica Española; Juan de Otaola de Bilbao; Galván de Cadis; Domingo Casanovas de Palma de Mallorca, i Piquer de València. Carol (1962) apunta també els noms d'Adolf Damians de Barcelona i Heddy de Madrid.

Des del 1905 fins al 1911 cada dos anys es van celebrar congressos dentals. En tots s'insistia en el tema de la prevenció i la inspecció odontològica escolar i es van organitzar les comissions següents: a Palma de Mallorca (1905) per als delegats d'odontologia, a València (1907) per a la història dental, a Sevilla (1909) per a la reforma de l'ensenyament, i a Madrid (1911) per als reglaments i estatuts.

En el congrés de Barcelona de 1914 es va entrar de ple en l'odontologia social mitjançant: propaganda de la higiene dental, revisió bianual dels escolars, establiment de clíniques dentals gratuïtes i millora de l'assistència a les presons, asils i hospitals. A nivell oficial es va sol·licitar: revisió de les autoritzacions per exercir sense títol, revisió de les titulacions estrangeres i representació odontològica en el Consell de Sanitat.

Hem d'assenyalar també altres comissions de congressos posteriors: a Bilbao (1915) la de l'exèrcit i l'armada, que se celebrava des del congrés de Palma de Mallorca amb un ponent habitual, Domingo Casanovas; a Madrid (1922) amb Florestán Aguilar presidint-la, la de bibliografia i terminologia; a Saragossa (1925) Ignacio Forteza Rey, únic assistent per les Illes Balears, va fer una comunicació en defensa de la col·legiació obligatòria. En el següent congrés a Barcelona (1927), pel que fa a la docència se sol·licità:

limitar el nombre d'alumnes en pro d'una millor qualitat, i pel que fa al govern: crear places d'odontòleg en poblacions amb més de 10.000 habitants, establir el delictes sanitari, aconseguir la facultat de receptar i fer obligatòria la col·legiació.

Abans de la Guerra Civil se'n van celebrar dos més: a València (1931), on es va sol·licitar a les diputacions i ajuntaments la creació de places per al servei de beneficència, i el de La Corunya (1933), que va ser el primer hispanoportuguès.

Associacions des del 1887 fins al 1947 (Taula 1)

L'Institut Estomatològic de Barcelona, creat el 1879, va ser obra de Simó Bruguera Martí i el seu títol ja ens indica la tendència mèdica dels seus afiliats. El mateix any es crea el «primer» Cercle Odontològic de Catalunya, que incloïa els cirurgians dentistes. El 1887 a Barcelona s'uneixen les dues entitats per formar el Cercle Odontològic de Catalunya, degana de les societats catalanes.

A Madrid, el 1894, es constitueix la Sociedad Odontológica Española, inspirada per Florestán Aguilar, que va formar part de la Federación Odontológica Española. Aguilar va saber congregar a la Sociedad Odontológica Española els dentistes procedents de totes les regions espanyoles: Agustín Pita Varela i Paz Amado de La Corunya; Francisco García del Villar de Madrid; Juan de Otaola de Bilbao; Manuel Valenzuela de Sevilla; Antonio Baca de Màlaga; Domingo Casasnovas de Palma de Mallorca; Joaquim Plet i Pere Carol de Barcelona.

La Unión Dental Española va tenir una vida efímera. Es va crear el 1902, presidida per Domingo Casasnovas, amb l'objectiu de reunir els protèsics i cirurgians dentistes que no formaven part de la Sociedad Odontológica Española.

Arran del Congrés Odontològic de Barcelona de 1899, es van començar a organitzar les societats odontològiques en algunes regions espanyoles, i el 1903 es van reunir els presidents de la Societat Odontològica Balear, Domingo Casasnovas, el de la Societat Odontològica Valenciana, A. Gómez i el de la Sociedad Odontológica de Màlaga, amb Ramon Pons, president del Cercle Odontològic de Catalunya, per crear la Federación Odontológica Española que va presidir, per decisió unànime, Florestán Aguilar. El 1904 s'havien creat la Sociedad Odontológica de Vizcaya, la de Guipúscoa i la Secció d'Odontologia de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona.

D'aquesta darrera en van ser promotors Josep Meifrén i Ramon Pons. A poc a poc es van fer altres societats odontològiques, com les de Múrcia, Navarra, Astúries, Aragó, Galícia i Cadis.

Bernardino Landete va ser el president de la Federación Estomatológica Española, que el 1913 i amb el mateix esperit que l'Institut Estomatològic de Bruguera, de les darreries del segle XIX, van constituir els metges que exercien l'odontologia.

El 1925 es creen tres associacions, la "Española de Odontología", presidida per Ramón Portuondo, que seria contrària a la col·legiació obligatòria; el "Colegio Regional Odontológico de Andalucía Oriental", fundat per Virgilio Losada, i l'Odontològica de Catalunya, que tenia un caràcter privat i va tenir una vigència molt curta, igual que el Col·legi d'Estomatòlegs i Odontòlegs de la província de Barcelona. Altres societats seguiran a partir d'aquest moment, l'Acadèmia Odontològica de Catalunya va ser la continuació d'aquesta darrera, el col·legi no oficial, i l'Associació d'Odontòlegs de Llengua Catalana es va crear per a la difusió de la profilaxi bucodental. Totes van deixar de ser vigents el 1936 per reprendre el camí, algunes d'elles, després de 1939.

El 1947 es crea l'Associació d'Odontoestomatologia dins l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya, que el 1979 passarà a denominar-se Societat Catalana d'Odontoestomatologia. En el seu esperit sempre ha procurat integrar l'odontologia i l'estomatologia, reunint els professionals en sessions científiques mensuals i creant, el 1988, el premi Simó Virgili per a la millor publicació científica de l'any.

Assistència dental pública

Un aspecte de l'assistència pública va ser la inspecció odontològica escolar. En els congressos d'odontologia de Palma de Mallorca el 1905, València el 1907 i Sevilla el 1909, per mitjà de les comissions d'higiene i profilaxi, s'havia sol·licitat la inspecció dental escolar. En el congrés de Madrid de 1911, Pere Carol Martí torna a insistir en el tema i l'any següent ho fa en nom del Cercle Odontològic de Catalunya. Finalment, el 1913, el govern dicta una llei en la qual inclou l'odontologia en la inspecció mèdica escolar. El reglament d'aquesta llei es va aprovar dos anys després, i s'hi encarregava l'examen de l'estat bucal dels nens, la prevenció i el tractament precoç de les malalties orals, i la difusió i propaganda de la profilaxi, tot i que no va arribar a funcionar.

Un altre aspecte seria el dels fets duts a terme a nivell social. Aquí hem de destacar dues entitats, el Cercle Odontològic de Catalunya i l'Associació d'Odontòlegs de Llengua Catalana, que van treballar plegats en aquest aspecte.

El 1912, el Cercle Odontològic de Catalunya i els dentistes municipals van organitzar un gran concurs d'higiene dental a Barcelona, en el qual van participar 2.916 persones i on es van repartir 717 premis als nens. Això era l'inici d'alguna cosa important pel que feia a la motivació infantil, i és que es va fer d'una manera molt original, amb festivals infantils, idea que haurà d'esperar als anys trenta per tenir continuïtat.

El 1932, l'Associació d'Odontòlegs de Llengua Catalana, va organitzar una festa de divulgació odontològica infantil, a Palma de Mallorca. Aquest acte coincidia amb la fundació d'aquesta societat, que ho va fer amb uns objectius clars: estudiar i difondre les solucions per a la higiene dental pública a les escoles, fàbriques i tallers, i fomentar la llengua catalana a les tasques científiques i socials de l'odontologia.

El 1935, el Cercle Odontològic de Catalunya va organitzar un festival de cultura física a Barcelona, a les escoles «Francesc Macià». El mateix any, l'Associació d'Odontòlegs de Llengua Catalana, va organitzar un segona assemblea a Tarragona, amb la finalitat que es reconegués la missió social dels odontòlegs, organitzats com a professió sanitària. Dels actes que va preparar cal destacar-ne l'exposició d'higiene i profilaxi bucodental, amb fotografies, gravats, cartells i segells dels sistemes usats per les diferents associacions odontològiques espanyoles i estrangeres.

El 1936 el Cercle Odontològic de Catalunya va fer un altre festival d'higiene i profilaxi dental escolar, juntament amb el Col·legi Oficial d'Odontòlegs de Lleida, amb la projecció de pel·lícules sobre el tema i repartiment de premis en metàl·lic, distribuïts en llibretes de la Caixa d'Estalvis de la Generalitat de Catalunya.

ASPECTES TÈCNICS

Anestèsia

Des d'antic s'havia fet servir la barreja de plantes com la mandràgora, el jusquiam i l'opi, anomenada *esponja soporífera*, per mitigar el dolor produït

per les maniobres quirúrgiques. El 1774, Joseph Priestley obté l'òxid nitrós i descobreix els efectes lenitius que té sobre el dolor, cosa que va poder comprovar Horace Wells (1815-1848), que es va sotmetre als seus efectes. A Espanya, el primer intent d'aplicar aquesta anestèsia va partir de Josep Meifrén Alfares (1827-1908), el mèrit del qual consisteix, a més, en el fet d'haver posat el tema a la consideració de l'Acadèmia de Medicina i del Col·legi de Farmacèutics, amb resultats positius, i el cirurgià Salvador Cardenal va poder-la usar en una extensa investigació sobre anestèsics. El 1846, William Thomas Green Morton (1819-1868) va provar els efectes de l'èter sulfúric i els va demostrar el 16 d'octubre de 1846, en una sessió pública a l'hospital general de Massachusetts, que ha esdevingut una data històrica en la qual es va dominar el dolor.

Els primers metges espanyols que van fer servir l'èter com a anestèsic, van ser els catedràtics Diego de Argumosa, a Madrid, i Josep Castells i Antoni Mendoza a Barcelona, el 1847.

Simó Bruguera Ribas (1808-1870) fa diversos manuscrits per a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, on tracta sobre l'èter i el cloroform, enfront dels quals manté una actitud prudent. Juan B. Barbier Bergeron (1823-1898), cirurgià dentista procedent de la ciutat francesa de Limoges, era partidari acèrrim de l'èter i contrari a Bruguera. A poc a poc es va anar incorporant l'èter sulfúric a les consultes, com la de Maximiliano Bonet, que s'anuncia com a «maquinista escultor de dents artificials» i Jacint Barbany, cirurgià dentista.

Es van investigar altres mitjans anestèsics, la narcosi voltaica, l'analgèsia local per l'èter i l'aplicació de cocaïna. En aquest sentit, el cirurgià nord-americà William Stewart Halsted (1852-1922), va dur a terme la primera anestèsia de conducció en injectar cocaïna a la regió del nervi dentari inferior, per a l'extracció d'una molar.

Durant el *IX Congreso Internacional de Higiene y Demografía* de Madrid de 1898, es va celebrar una primera reunió de Cirurgians Dentistes, durant el qual Gumersindo Trallero va presentar una estadística de 97 intervencions dentals amb la injecció intraligamentosa d'una solució de cocaïna al 10 % i Antoni Cladera de Palma de Mallorca, va fer una comunicació sobre extraccions sense dolor amb l'anestèsic local que havia inventat, per a les quals va construir un elevador modificat.

AUTORS

Mallorca

Practicants

Antoni Cladera. Practicant que exercí a la plaça del Teatre de Palma, des de 1876, i a Barcelona, des de 1894 a 1896. Va ser soci fundador i president de la Societat Odontològica Balear, i vocal de la Federación Odontológica Española.

En el IX Congreso Internacional de Higiene y Demografía de Madrid (1898) presentà tres comunicacions: *Extracciones sin dolor por medio de inyecciones del anestésico local, e inocuo de su invención*; *Empleo de la coquilla y prensa de su invención* y *Presentación de un aparato para las extracciones dentales* (Supleforceps).

Altres Practicants son:

- Miquel Ferrer
- Miquel Ripoll

Cirurgians dentistes

Domingo Casanovas Sancho. (Palma de Mallorca, 1853 – 1918). Deixeble de Cayetano Triviño, va obtenir el títol de cirurgià dentista el 18 de juliol de 1877, que segons Aguilar era el primer que es va concedir en el nostre país.

Va ser seva la idea, llançada en el Congrés Internacional de Medicina de Madrid de 1903, de constituir la Federación Odontológica Española, en la qual va ocupar càrrecs destacats. També va fundar les Societats Odontològiques Balear i Valenciana. De la primera en va ser president i de totes les societats dentals d'Espanya, soci honorari. També ho va ser de l'Odontològica Francesa i del Cercle Odontològic de Catalunya.

Autor de diversos articles, cal destacar un informe titulat *Legislación dental*, que compila totes les lleis, [reials ordres] i disposicions relacionades amb l'odontologia. També va escriure dos importants treballs sobre *Dentistas militares* i va editar un fulletó titulat *Antigüedad del arte dental y de la ciencia odontológica* (Palma de Mallorca, 1901).

Va participar en diferents congressos nacionals i internacionals, formà part de la comissió per a la reforma dels estudis de cirurgia dentista i va ser president de la comissió de l'exèrcit i l'armada.

De caràcter altruista, exercí sempre a les Balears, i va prestar els seus serveis professionals a tots els hospitals, asils i institucions benèfiques de Palma de Mallorca i durant molts anys a la guarnició de Palma de Mallorca. Per aquells serveis va ser recompensat amb la creu del Mèrit Militar i amb les medalles de plata i or de la Creu Roja.

Altres Cirurgians Dentistes son:

A Palma: – **Josep Florit Anglada**
 – **Vicente Lázaro**
 – **Miquel Marcé**
 – **Juan Bautista Ticoulat Castella**
 – **Nicolás Ticoulat Castella**
 – **Higinio San Miguel**

A Felanitx: – **Julián Ticoulat Ferminías**

Odontòlegs

Ignacio Forteza-Rey. Odontòleg el 1906, es preocupà, igual que Casanovas, per tot el que afectava la professió. Va ser representant de les Illes Balears en el Congrés Nacional d'Odontologia de Saragossa, el 1925, i presentà la comunicació: *En defensa de la colegiación obligatoria.*

Altres Odontòlegs són:

A Palma: – **Miguel Amer**
 – **José Alomar**
 – **Juan Cervera**
 – **José Cortés**
 – **Francisco Cortés**
 – **Miquel Font Jaume**
 – **José Forteza-Rey**
 – **Santiago Forteza**
 – **Antoni Mas**
 – **Mateu Massanet**
 – **Antonio Oliver**

- Mateu Palmer
- Ferran Jaume
- Josep Lluís Parpal
- Miquel Pascual
- Joaquim Piza
- Miquel Pons
- Josep Rosselló
- Joan Ticoulat
- Josep Tomàs
- Antoni Valentí

A Felanitx: - Joan Bordoy
 - Baltasar Bordoy

A Inca: - Bartolomé Alcina
 - Josep Domènech
 - Joan Pujol

A Lucmajor - Josep Salvà

A Porreres: - Baltasar Barceló

A Manacor: - Pere Duran
 - Llorenç Ferrer
 - Miquel Mascaró
 - Mateu Servera

A Sóller: - Lluís Manuel Canals
 - Ramon Santiago Colom
 - Josep Mayol
 - Joan Piza

Metges Odontòlegs

Antoni Reynés Font. Per a la seva biografia podeu consultar "Gaspar i Antoni Reynés Font. Vida de dos metges mallorquins" de Jordi Vidal Reynés, que es presentà en el XII Congrés d'Història de la Medicina Catalana, del qual és un fidel reflex l'article que s'ha publicat en aquesta revista Gimbernat.

Altres Metges Odontòlegs són:

- A Palma: – **Miguel Bauzà**
 – **Carlos de la Calleja**
 – **Sebastián Cladera Barceló**
 – **Francisco Clar**
 – **Jaume Ferrer Prats**
 – **Maria Soledat Ruiz Campillo**

- A Inca: – **Jerónimo Torres**

Menorca

Cirurgians dentistes

Miquel Vivó Bonet. (Menorca, 1854/55 – 8 d'agost, 1931). Va emigrar a l'Havana on es llicencià com a cirurgià dentista, i exercí en aquesta ciutat i posteriorment retornà a Menorca. Va publicar *Afecciones de la boca y de los dientes. Su etiología y tratamiento* (Ciutadella de Menorca, 1900), que dedicà a Florencio José García, fundador i director propietari del Colegio Central de Cirujanos Dentistas de La Habana. Aquesta obra és un manual complet de tota la patologia oral coneguda en aquells moments, amb múltiples fórmules, elixirs, pòlvores, sabons i opiates dentífrics, que descriu indicant-ne l'autor i es podria qualificar de manual útil per al cirurgià dentista. També publicà *Higiene de la boca en los niños* (Ciutadella de Menorca, 1904), de caràcter divulgador.

Altres Cirurgians dentistes son:

- A Maó: – **Antoni E. Codina**
 – **Nazario Codina**
 – **Julián Ticoulat Castella**

Odontòlegs

- A Ciutadella: – **Josep Bagur**
 – **Bartolomé Gornés**
 – **Joaquim Salord**
- A Maó: – **Josep Anglada Marqués**
 – **Humberto Ferrer**
 – **Angel Mesquida**
 – **Josep Seguí**
 – **Josep Tarongi**

– Pascual Ticoulat
Eivissa

Metges odontòlegs

– Mariano Costa Ramon

BIBLIOGRAFIA

- Aguilar Rodríguez F. *Necrología. Domingo Casanovas*. La Odontología 1917; 11: 617-618.
- Barceló Serra P. *Historia de la odontoestomatología balear: 1875-1936*. Univ Complutense. Madrid, 1991.
- Caró Montfort J. *Un siglo de odontología barcelonesa*. Annals de Medicina 1962; (3): 532-549
- Reynés Font A. *Caries dentaria. Sus ulteriores consecuencias*. Discurs d'ingrés a la Real Academia de Medicina y Cirugía de Palma de Mallorca. 1947.
- Ustrell Torrent JM. *Història de l'odontologia*. Barcelona: Ed. UB. 2002.

1. Cercle Odontològic de Catalunya (1887-1936)
2. Sociedad Odontológica Española (1894-1934)
3. **Societat Odontològica Balear (1900-1933)**
4. Sociedad Odontológica de Málaga (1900-1936)
5. Academia de Ciencias Médicas de Bilbao (1900-actualitat)
6. Sociedad Odontológica de Valencia (1902-1936)
7. Unión Dental Española (1902-1903)
8. Federación Odontológica Española (1903-1933)
9. Sociedad Odontológica de Vizcaya (1903-1933)
10. Sociedad Odontológica de Guipúzcoa (1903-1933)
11. Secció d'Odontologia de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (1904). Actualment Estomatologia dins de la Secció de Cirurgia.
12. Sociedad Odontológica de Murcia (1906-1933)
13. Sociedad Odontológica de Navarra (1912-1933)
14. Sociedad Odontológica de Asturias (1913-1933)
15. Federación Estomatológica Española (1913-1936)
16. Sociedad Odontológica de Aragón (1916-1933)
17. Sociedad Odontológica de Galicia (1919-1933)
18. Asociación Española de Odontología (1925-1936)
19. Colegio Regional Odontológico de Andalucía Oriental (1925-1930)
20. Colegio Odontológico de Cádiz (1928-1933)
21. **Cercle Odontològic de Palma de Mallorca (1923-1930)**
22. Associació Odontològica de Catalunya (1925-1936)
23. Asociación Vizcaína de Odontología (1927-1936)
24. Associació Valenciana d'Odontologia (1927-1936)
25. Asociación Odontológica de La Coruña (1927-1936)
26. Col·legi d'Estomatòlegs i Odontòlegs de la província de Barcelona (1925-30). Acadèmia Odontològica de Catalunya (1930-1936).
27. Col·legis oficials (1930-1936/1939-actualitat)
28. Sindicat gremial (1936-1939)
29. Associació d'Odontòlegs de Llengua Catalana (1932-1936)
30. Associació d'Odontoestomatologia (1947-1979). Societat Catalana
d'Odontoestomatologia (1979-actualitat)